

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI  
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

**CERCETĂRI ISTORICE**  
**(SERIE NOUĂ)**

*AD MEMORIAM SORIN IFTIMI*

**XLI**  
**2022**

IAȘI  
2022

## **COMITETUL DE REDACȚIE**

Senica ȚURCANU (redactor șef)  
Costică ASĂVOAIE  
Ioan IAȚCU  
Tamilia-Elena MARIN  
Adriana MIRON (secretar de redacție)  
Cosmin NIȚĂ  
Loredana SOLCAN

### **Traduceri revizuite/realizate**

Simona POSTOLACHE

### **Copertă și DTP**

Cătălin HRIBAN

### **Adresa redacției**

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași  
Muzeul de Istorie a Moldovei  
Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1  
Iași, RO-700028  
Telefon: 04 0232218383  
Fax: 04 0332408166  
e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

**EDITURA PALATUL CULTURII**

**Iași**

**SUMAR**  
**SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT**

<b>ABREVIERI / Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen</b> .....	5
<b>Sorin Iftimi, la un an de la trecerea în veșnicie. Gânduri despre un coleg drag</b> (Ioan IAȚCU) .....	11
Senica ȚURCANU, <b>New discoveries in old collections: a “Double Janus” anthropomorphic vessel discovered at Trușești / Noi descoperiri în vechi colecții: un vas antropomorf de tip „Dublu Janus” descoperit la Trușești</b> .....	23
Ting AN, Mădalin-Cornel VĂLEANU, Huan REN, Yan XIANG FU, Luoya ZHU, <b>The Yangshao Culture in China. A short review of over 100 years of archaeological research (I) / Cultura Yangshao din China. Scurt istoric a peste 100 de ani de cercetare arheologică (I)</b> .....	53
Ioan IAȚCU, Tamilia-Elena MARIN, <b>Descoperiri romane de pe valea Prutului: O reprezentare în bronz a zeiței Venus / Roman discoveries in the Prut Valley: A bronze representation of the goddess Venus</b> .....	87
Celina GORA, Nicoleta CABA, Filip CIOBĂNAȘU, <b>Valorificare prin cercetare și conservare: Cazul ansamblului de la Hilișeu-Crișan, județul Botoșani / Valorization through research and preservation. The case of the ensemble of Hilișeu- Crișan, Botoșani county</b> .....	101
Voica-Maria PUȘCAȘU, <b>Comentarii și observații privind rezultatele cercetărilor efectuate de arheologul Vlad Zirra în anul 1963 la mănăstirea Dragomirna / Comments and observations concerning the results of research carried out by archaeologist Vlad Zirra in 1963 at Dragomirna Monastery</b> .....	113
Eduard RUSU, <b>Muzica și puterea politică – o abordare conceptuală / Music and political power – A conceptual approach</b> .....	133
Violeta-Anca EPURE, <b>Stat și societate la Dunărea de Jos în percepția consulilor și voiajorilor francezi prepașoptiști. Fragmente de viață politică de la finele veacului al XVIII-lea și până la 1812 (I) / Etat et société au Bas Danube dans la vision des consuls et de voyageurs français avant 1848. Fragments de vie politique de la fin du XVIII<sup>ème</sup> siècle jusqu’a 1812 (I)</b> .....	155

Minola IUTIȘ, <b>Răscoala din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan reprezentată în pictura românească din Muzeul de Artă din Iași</b> / <i>The 1784 uprising lead by Horea, Cloșca and Crișan represented in the Romanian painting of the Art Museum in Iași</i> .....	175
Ștefan S. GOROVEI, <b>Artur Gorovei, Neculai Beldiceanu. Artistul și omul. Un manuscris inedit</b> / <i>Arthur Gorovei, Nicolas Beldiceanu. L'artiste et l'homme. Un manuscrit inédit</i> .....	187
Narcis Dorin ION, <b>Neobosita victorie asupra trecutului. Convorbiri cu Olga Racoviță</b> / <i>The relentless victory over the past. Conversations with Olga Racoviță</i> .....	225
Corneliu CIUCANU, <b>Considerații privind România și problema Basarabiei în perioada interbelică</b> / <i>Considerations regarding Romania and the issue of Bessarabia during the Interwar period</i> .....	257
Cristian SANDACHE, <b>Școala românească în timpul guvernării legionare. Ministeriatul lui Traian Brăileanu. Secvențe</b> / <i>The Romanian school during the Legionary governance. Traian Brăileanu's ministry. Sequences</i> .....	291
Remus TANASĂ, <b>Siruni, fondul de la Arhivele Naționale și Securitatea</b> / <i>Siruni, the National Archives fund and the Securitate</i> .....	299

## Obituaria

ION T. NICULIȚĂ (27. 05. 1939 – 2. 01. 2022) (Alexandru BERZOVAN) .....	309
---	-----

## Recenzii și note de lectură

Nicolae URSULESCU, <i>Civilizația Cucuteni și ariile culturale învecinate. O retrospectivă bibliografică</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2022, 591 p. și 11 figuri. (Maria-Cristina CIOBANU) .....	313
Adela KOVÁCS, Alexandru NECHIFOR, Constantin APARASCHIVEI, <i>Frumusețea transpusă în lut. Catalogul statuetelor antropomorfe cucuteniene din Muzeul Județean Botoșani</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 380 p. (Senica ȚURCANU).....	317
Mugur ANDRONIC, <i>Fortificațiile Bucovinei de-a lungul timpului</i> , Suceava, 2021, 185 p. + 44 de ilustrații (Costică ASĂVOAIE).....	320
Narcis Dorin ION, <i>Florica. Vatra Brătienilor</i> , Muzeul Național Brătianu, Ștefănești, 2020, 420 p. (Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU).....	323

## RĂSCOALA DIN 1784 CONDUSĂ DE HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN REPREZENTATĂ ÎN PICTURA ROMÂNEASCĂ DIN MUZEUL DE ARTĂ DIN IAȘI

Minola IUTIȘ<sup>1</sup>

*Cuvinte cheie:* Pictură, tematică istorică, răscoală, 1784, Horia, Cloșca, Crișan

*Keywords:* painting, historical theme, uprising, 1784, Horea, Cloșca, Crișan

### Răscoala din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan.

#### Date generale

Eveniment de mare răsunset în istoria europeană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784-1785) a zdruncinat regimul Curții de la Viena bazat pe principii prioritare feudale. Știri despre această răscoală au fost publicate în Bratislava, Viena, Roma, Parma, Hamburg, Paris, Avignon, Bruxelles, Haga, Londra, Madrid<sup>2</sup>.

Răscoala din 1784, cunoscută în istorie ca „Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan”, a reprezentat revolta țărănimii iobage din Transilvania împotriva constrângerilor feudale la care era supusă și s-a desfășurat în lunile octombrie-decembrie 1784, sub conducerea moșului Vasile Nicola Ursu din Albac, zis și Horea, cât și a celor doi tovarăși săi Ion Oargă, supranumit Cloșca și Giurgiu Marcu, zis și Crișan.<sup>3</sup> Răscoala s-a declanșat la 2 noiembrie 1784, în satul Curechiu, Hunedoara, și s-a încheiat la sfârșitul lui decembrie 1784, când doi dintre cei trei conducători ai săi – Horea și Cloșca – au fost capturați de către autorități și „uciși la Alba Iulia prin frângerea trupurilor cu roata. La această moarte atroce au fost obligați să asiste peste 2500 de țărani aduși din mai multe sate transilvane”<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Artă, IAȘI.

<sup>2</sup> Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 233.

<sup>3</sup> *Ibidem*.

<sup>4</sup> *Ibidem*.

În vederea prinderii conducătorilor răscoalei, autoritățile habsburgice au recurs la întocmirea unor rapoarte în care erau descrise cu lux de amănunte fizionomiile celor trei lideri ai răscoalei. Iată cum erau aceștia descriși: „Horea sau Ursu Nicula, în vârstă de 40-50 de ani, din Râul Mare, ținând de biserica din Albac, unde nu are nici o avere, ci se ține pe la prieteni. E de statură mijlocie, la trup mai mult subțiratic, decât gros. Părul castaniu deschis și scurt, mustață aproape roșcată, fața lungă și ovală, ciupită (de vărsat) și pistruiată, nas mic și foarte ascuțit, dar mai ales pleoapele de sus și de jos sunt roșii, deschise și cărnoase. Și la mers și la stat se ține drept. Poartă îmbrăcămintea obișnuită pe domeniul Zlatnei, adică un suman negru, mai până la genunchi, tivit pe amândouă laturile cu albastru, cioareci albi (...) în picioare poartă cizme pe jumătate încheiate cu șireturi; acum poartă un cojoc lung de oaie cu lâna întoarsă înăuntru, în cap căciula neagră obișnuită și în mână mai mult un băț subțire de alun”<sup>5</sup>. Este descris și Cloșca, cel mai apropiat colaborator al lui Horea: „Ion Cloșca din Cărpiniș, pe numele adevărat Ioan Oargă, ținând de domeniul Zlatnei, în vârstă de vreo 40 de ani, mic de stat și îndesat, cu fața brună, mai mult rotundă, cu nasul cârn și turtit; părul castaniu închis, mustață brun-roșcată, osatură puternică, vorbește peltic, dar totuși cu o voce mai curând repede, decât sugrumată, umblă și stă drept. Are aceeași îmbrăcămintă ca și Horea, dar obișnuiește să poarte un pieptar scurt românesc, de oaie, fără mâneci, întors cu lâna în afară. Călărește pe un cal de munte brun, ușor castaniu”<sup>6</sup>. Deoarece după înăbușirea răscoalei, Crișan umbla răzleț și deghizat, despre el nu au rămas descrieri exacte.

Horea și Cloșca au fost trădați și arestați în pădurea Scorușet, în apropiere de Huedin, în decembrie 1784, iar Crișan în ianuarie 1785.<sup>7</sup> Interesant de reținut ar fi și faptul că la scurt timp după arestarea lui Horea și Cloșca, guvernatorul Transilvaniei – baronul Samuel von Brukenthal – a trimis doi pictori din anturajul său pentru portretizarea celor doi conducători ai răscoalei din 1784<sup>8</sup>. De atunci, de-a lungul timpului, portretele lui Horea, Cloșca și Crișan vor constitui subiect plastic pentru opera multor artiști din generații diferite, până în contemporaneitate. Acest fapt este consemnat și de către istoricul David Prodan care a dedicat un studiu amplu Răscoalei condusă de Horea, Cloșca și Crișan. „La închisoare căpitanii au mai fost văzuți și de pictori. Unele portrete sunt evident autentice, făcute de cei care i-au văzut sau după asemenea portrete, imaginile sunt aceleași în maniere diferite. Cele mai aproape de realitate, mai vii, ne par cele păstrate în Muzeul Brukenthal din Sibiu, făcute de pictorul de la curtea guvernatorului”<sup>9</sup>.

<sup>5</sup> David Prodan, *Răscoala lui Horea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 40.

<sup>6</sup> *Ibidem*.

<sup>7</sup> *Ibidem*.

<sup>8</sup> Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în arta plastică*, vol. III, Editura ARC 2000, București, 1999, p. 21.

<sup>9</sup> David Prodan, *op. cit.*

### **Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, reprezentată în pictura românească din colecția muzeului ieșean de artă**

În colecțiile Muzeului de Artă din Iași se află patru picturi care evocă momentul 1784. Ele sunt realizate de către trei artiști remarcabili care și-au desfășurat activitatea spre finalul secolului al XIX-lea și în cursul secolului al XX-lea.

Autorii și tablourile semnate de către aceștia sunt:

- Gheorghe Popovici (1859-1933):
  - *Portretul lui Horea - studiu pentru „Execuția lui Horea”.*
  - *Execuția lui Horea.*
- Eugen Gâscă (1908-1989):
  - *Horea și căpitanii săi.*
- Gheorghe Brădățanu (1929-2015):
  - *Roata martirilor.*

#### **Gheorghe Popovici (1859-1933)**

Născut la Iași în anul Unirii de la 1859, Gheorghe Popovici a absolvit Școala de Arte Frumoase din orașul natal, iar în anul 1883 a obținut o bursă de studii la Roma. Începând cu anul 1911, Gheorghe Popovici este profesor la catedra de pictură și compoziție a Școlii de Arte Frumoase din Iași și devine directorul acestei instituții și al Pinacotecii ieșene.

Ca profesor al primei Școli de Arte Frumoase din România, Gheorghe Popovici a fost mentorul pleiadei de artiști mai tineri, care au devenit nume consacrate în plastica românească, precum: Camil Ressu, Nicolae Tonitza, Ștefan Dimitrescu, Aurel Băeșu, Adam Bălțatu, Nutzi Acontz. S-a apreciat că „Prin aceștia, s-a câștigat imens în sensibilizarea imaginii, în poetizarea peisajului, în construcția mai sintetică a compoziției. Acești elevi ai lui Popovici s-au simțit mai apropiați de lirismul lui Grigorescu și Luchian, de rafinamentul intelectual și sensibil al ieșeanului Pallady, neîntrecutul poet al culorii și liniei. Însuși tumultuosul Octav Băncilă a trecut la compoziții mai puternice, nu lipsite uneori de viziuni expresioniste”<sup>10</sup>.

Elevii lui Gheorghe Popovici erau dornici să picteze în aer liber, să iasă cu șevaletul la peisaj, să lucreze sub vraja luminii ce învăluia străzile Iașului și să compună nestingheriți de canoanele academismului, a lucrului în atelier. Sub presiunea din ce în ce mai intensă a discipolilor, profesorul Gheorghe Popovici s-a lăsat în cele din urmă convins că arta românească din perioada pe care o traversau se orienta într-o altă direcție decât cea sub care se formase ca artist. Inapetența lui Gheorghe Popovici pentru peisaj este explicată în termeni caustici de Ștefan Dimitrescu, după ce acesta văzuse un peisaj

<sup>10</sup> Maria Paradaiser, *Gheorghe Popovici. Expoziție retrospectivă organizată cu prilejul împlinirii a 110 ani de la nașterea artistului*, Muzeul de Artă din Iași, 1969, p. 9.

al profesorului său, localizat și datat "Fontainebleau, 1890": „Acum înțeleg două lucruri: de ce Popovici nu suferă arta lui Grigorescu și de ce nu ne îndeamnă să facem peisaje. Ba parcă i-ar fi necaz pe noi când lucrăm în natură. Se simte foarte stângaci și nesigur în arta peisajului”<sup>11</sup>.

În timp, concepțiile artistice ale pictorului și profesorului Gheorghe Popovici s-au mai nuanțat, el realizând, pe lângă câteva peisaje rurale și opere cu tematică mitologică, socială, biblică și istorică. „Mai ales în compozițiile istorice și-a exprimat Popovici patriotismul care stă la baza creației sale. Evocând momente și figuri eroice din trecut el s-a oprit îndeosebi la aceia care au fost exponenții luptei pentru libertate a poporului”<sup>12</sup>.

Printre lucrările cu tematică istorică din patrimoniul Muzeului de Artă Iași și care poartă semnătura lui Gheorghe Popovici, se numără *Portretul lui Horea - studiu pentru „Execuția lui Horea”* (Cat. 1) și lucrarea de mari dimensiuni *Execuția lui Horea* (Cat. 2).

Prima lucrare, *Portretul lui Horea - studiu pentru „Execuția lui Horea”*, este un ulei pe pânză, 48 x 33 cm, nr. inv. 645, semnat și datat dreapta jos cu brun: „Studiu pentru Execuția lui Horea și Cloșca, Gh. Popovici, 1899”.

Tabloul reprezintă o schiță a portretului lui Horea – unul dintre cei trei conducători ai răscoalei din 1784. Chipul lui Horea exprimă resemnare, artistul reușind să surprindă magistral psihologia personajului. Această schiță a fost utilizată de către pictorul Gheorghe Popovici pentru compoziția de mari dimensiuni intitulată *Execuția lui Horea*.

Cea de-a doua lucrare supusă analizei în această prezentare este *Execuția lui Horea*, compoziție istorică ce ne dezvăluie un desen sigur, coerent și o paletă cromatică discretă, în valori de brunuri și griuri subtil nuanțate, reconstituind veridic asprimea, gravitatea unui moment istoric (Cat. 2). Despre seriozitatea studiului prealabil, tipic artiștilor de solidă cultură academică ne vorbește și durata de 17 ani (1882-1899) în care Gheorghe Popovici s-a documentat pentru tema acestui tablou de dimensiuni impresionante<sup>13</sup>.

În privința istoricului acestui tablou, muzeograful Virginia Vasilovici consemnează în fișa analitică a lucrării că „pentru această compoziție istorică, de dimensiuni deosebite, realizată cu zel și înalt meșteșug, artistul a executat o întreagă serie de studii pregătitoare (desen și culoare) în anii 1897 și 1899, după prealabila documentare întreprinsă în biblioteci din Viena și Budapesta. Lucrarea fiind terminată la sfârșitul anului 1899, Gh. Popovici se decide să o prezinte la Expoziția Internațională de la Paris din 1900, la care fusese invitat să participe. Totuși, la intervenția autorităților

<sup>11</sup> Valentin Ciucă, *Aurel Băeșu*, Editura Meridiane, București, 1987, p. 8.

<sup>12</sup> Gh. Agafiței, P. Comarnescu, *Gh. Popovici*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955, p. 24.

<sup>13</sup> Negoită Lăptoiu, *op. cit.*, p. 38.



austro-ungare, pânza este oprită a părăsi țara și, pentru un timp, se pierde din evidență. Descoperită în podul Universității ieșene abia patru ani mai târziu, Popovici o preia, o restaurează și o dăruiește acestei universități, convenind să fie etalată pe holul mare de la intrare. Aici însă condițiile de păstrare nefiind satisfăcătoare, starea de conservare a piesei îl preocupă mereu pe artist<sup>14</sup>.

Din aceeași sursă de documentare, reprezentată de fișa analitică a lucrării semnată de muzeograful Virginia Vasilovici, aflăm că atunci când România Mare a fost înfăptuită, autoritățile Universității ieșene stăruie și obțin acordul pictorului de a oferi tabloul Universității din Cluj, drept simbol al solidarității cu românii transilvăneni. Așadar, cu ocazia deschiderii cursurilor, în toamna anului 1921, pânza va fi prezentată în sala de recepții a acestei universități. Nu se știe cât timp a fost expusă acolo, dar nu a avut, se pare, o soartă prea bună, privită fiind cu rezervă de unele cercuri, considerent pentru care pictura și-a aflat repede adăpost în depozitul Bibliotecii universitare clujene, unde a staționat până în anul 1955 (aproximativ trei decenii). Abia în anul 1955, Muzeul de Artă din Iași, prin directorul Costache Agafiței, fost elev al lui Gheorghe Popovici, solicită Ministerului „cercetarea” lucrării aflate la Cluj. Istoricul de artă Eugen Schileriu primește mandatul să se deplaseze la Cluj pentru a examina starea picturii. Acesta constată că piesa care „a început să se cojească”, trebuie restaurată și, ulterior „conservată în condiții mai potrivite”. De asemenea, apreciază că „lucrarea nu poate fi expusă, putând da naștere la nemulțumiri”, motiv pentru care conducerea Bibliotecii universitare refuzase să o mai expună. Urmează, o nouă restaurare în Atelierul de la București, de unde pictura este dirijată la Iași, fiind primită în custodie, în noiembrie 1955, de muzeul ieșean de artă, care o solicitase cu insistență. Din primăvara anului 1957, de la data deschiderii Muzeului de Artă în Palatul Culturii, compoziția istorică *Execuția lui Horea* a fost expusă în Galeria de Artă Românească a muzeului. Așadar, de peste șase decenii, muzeul de artă ieșean a adăpostit în condiții corespunzătoare o operă care, pentru artistul Gheorghe Popovici, a reprezentat încununarea activității sale creatoare.

În lucrarea *Execuția lui Horea*, pictorul Gheorghe Popovici surprinde momentul în care se pregătește tragerea pe roată a marelui erou, care s-a răsculat împotriva nedreptăților sociale din Transilvania, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. *Execuția lui Horea* ilustrează o dramatică evocare a martirizării eroului ardelean, conducător al răscoalei de la 1784, alături de Cloșca și Crișan.

Tabloul de dimensiuni monumentale (297 x 568 cm) înfățișează mai multe personaje, bine individualizate, cu o psihologie diferențiată, dar angajate în același flux

---

<sup>14</sup> Virginia Vasilovici, Fișa de conservare a lucrării *Execuția lui Horea*, aflată în arhiva Muzeului de Artă Iași.

de sentimente și resentimente, care domină întreaga compoziție<sup>15</sup>. Fiecare personaj are o expresie puternic individualizată. În centrul compoziției de tip circular este plasat Horea, într-o atitudine demnă, înconjurat de călăii săi. Chiar lângă Horea se află mama acestuia, care este înveșmântată în port popular, sfâșiată de durere – aidoma Mariei, mama lui Iisus Cristos, pe chipul căreia se poate desluși disperarea. Expresiile de pe chipurile celor care l-au condamnat sugerează cruzime, lipsă de empatie și intransigență.

Dramatismul scenei este sugerat și de paleta cromatică. Aceasta se subordonează conținutului, pe care îl susține prin abundența griurilor terne și prin regia luminii, atent dirijată în special pe chipul și trupul eroului martirizat. Lucrată în tonalități calde și reci, inteligent puse în contrast – de exemplu, cald pentru chipul lui Horea și rece pentru figura grofului – pictura este realizată cu o pastă densă, strălucitoare pentru personajul central, Horea, și o pastă aspră, seacă, pentru personajele negative. Pictorul face în mod firesc trecerea de la porțiunile luminoase la cele întunecate, reușind să contureze o atmosferă gravă, dramatică.

### ***Eugen Gâscă (1908-1989)***

Născut la 27 mai 1908, în localitatea Grindeni, județul Mureș, Eugen Gâscă a studiat la Școala de Arte Frumoase din Cluj, în perioada 1928-1930<sup>16</sup>, unde i-a avut ca mentori pe Catul Bogdan, Anastase Demian și Alexandru Popp. În 1930 „i s-a consemnat prezența la Școala de vară de la Baia Mare, unde participă cu alți colegi de la Cluj”<sup>17</sup>. Între 1932-1934 artistul și-a continuat studiile la Academia de Arte Frumoase din București, cu pictorul Constantin Artachino și Camil Ressu. În 1937 îl cunoaște la Iași pe Nicolae Tonitza, întâlnire care îi va marca pictura<sup>18</sup>. Prima expoziție personală o deschide la Cluj în 1934, iar ulterior participă la manifestări plastice colective: București (1936, 1942, 1944, 1946) și Cluj (1939). Din 1940 pictorul Eugen Gâscă s-a stabilit în București și a participat atât la expozițiile de stat organizate la *Sala Dalles*, cât și la expoziții colective deschise în afara granițelor: Viena, Praga (1968), Minsk (1969). În 1969 artistul a fost distins cu Ordinul Meritul Cultural, iar în 1978 a organizat o amplă retrospectivă la *Sala Dalles*. Pictorul a donat 60 de lucrări Muzeului de Artă din Târgu Mureș (1984) și în 1989, după dispariția sa, familia a donat Muzeului Național de Artă

<sup>15</sup> Claudiu Paradais, *Valori ale picturii românești din Muzeul de Artă Iași*, Comitetul pentru Cultură și Artă al Județului Iași, Iași, 1970, p. 41.

<sup>16</sup> Alexandru Cebuc, Vasile Florea, Negoită Lăptoiu, *Enciclopedia Artiștilor români contemporani*, vol. I, Editura ARC 2000, București, 1999, p. 87.

<sup>17</sup> Ioan Angel Negrean, Eugen Gâscă (1908-1989), *Podul din Baia Mare (1930)*, în <https://www.muzartbm.ro/eugen-gasca-1908-1989-podul-din-baia-mare-1930/> (consultat la data de 15 nov. 2020).

<sup>18</sup> Ruxandra Garofeanu, Dan Hăulică, Paul Gherasim, *Artistul și puterea – Ipostaze ale picturii românești în perioada 1950-1990*, Editura Centrul Cultural Art Society, București, 2012, p. 258.

al României 140 de lucrări de grafică și pictură, ocazie cu care s-a organizat o expoziție retrospectivă și a fost editat un album-catalog.

În volumul intitulat *Incursiuni în arta românească*, istoricul de artă Negoită Lăptoiu precizează că începând cu anul 1948 artistul Eugen Gâscă și-a petrecut verile la Bistra, localitate din inima Țării Moșilor. Pe măsură ce a pătruns tot mai mult intimitatea acestor locuri, artistul Eugen Gâscă a dorit să eternizeze momentul 1784. În acest scop, el a întreprins o amplă documentare care s-a extins pe durata a cinci ani, timp în care a colindat prin localitățile moșilor, a studiat și a schițat fizionomia, a citit cărți și mărturii despre dramaticele evenimente de la 1784, a realizat studii după chipurile lui Horea, Cloșca și Crișan, utilizând originalele de la Muzeul Brukenthal din Sibiu<sup>19</sup>. Abia după a opta schiță artistul a trecut la realizarea compoziției definitive intitulată *Horea și căpitanii săi* (Cat. 3).

„Expusă prima dată la Anuala interregională din București în 1955, lucrarea concepută la dimensiuni monumentale: 160 x 215 cm, avea să impresioneze contemporanii prin veracitatea dezvăluirii unui frământat moment istoric”<sup>20</sup>. Compoziția a figurat în mai multe expoziții cu caracter aniversar fiind, la un moment dat, achiziționată de Ministerul Învățământului și Culturii, iar apoi repartizată Universității clujene, care o va expune permanent în amfiteatrul „Vasile Bogrea”<sup>21</sup>. Deducem astfel că lucrarea de la Iași este una dintre schițele premergătoare lucrării finale, care se află în prezent în proprietatea amintitei instituții clujene.

Inspirat de răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan, artistul realizează o compoziție istorică în care sunt reprezentate mai multe personaje masculine adunate în semicerc, în jurul unei mese. În centrul compoziției realizată pe orizontală este plasat personajul Horea, încadrat stânga-dreapta de bărbați din anturajul apropiat lui, printre care și ceilalți doi conducători ai răscoalei de la 1784 – Cloșca și Crișan. Structura compozițională de semicerc lasă deschidere către portretul central – al lui Horea, redat în tonuri de ocruți calde și griuri colorate. Portretul lui Horea, plasat în centrul compoziției, generează cel mai puternic contrast valoric din spațiul plastic, constituindu-se astfel în centrul de interes al lucrării. Cromatica lucrării este una voit ternă, întreaga scenă fiind exprimată cu ajutorul tonurilor bituminoase care amplifică trăsăturile sobre ale personajelor, dând o notă gravă expresiilor de pe chipurile lor. Referiri la această lucrare a lui Eugen Gâscă a consemnat și George Oprescu în volumul *Artele plastice în România după 23 august 1944*. Renumitul istoric de artă data acest tablou 1955, afirmând că *Horia și căpitanii lui* sunt înfățișați într-un ceas de taină fiind reprezentați „într-un chip monumental care rezultă nu numai din proporții, ritm, grupaj și sobrietatea mijloacelor, ci și dintr-o subliniere a tensiunii interioare, dintr-o adâncire a psihologiei. Tonalitatea

<sup>19</sup> Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în plastica românească II*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 107.

<sup>20</sup> *Ibidem*.

<sup>21</sup> *Ibidem*.

este.... întrucâtva întunecată. Dar privitorul atent descoperă o distribuire subtilă și poetică a luminii, menită să reliefeze figurile și momentul constatând, totodată, că în această pânză, culoarea întunecată are totuși modulații rafinate”<sup>22</sup>.

### **Gheorghe Brădățanu (1929-2015)**

Născut în 1929 în localitatea Drăgoiești, județul Suceava, Gheorghe Brădățanu a absolvit Școala Populară de Arte din Iași în 1957, an în care a și debutat ca pictor în cadrul Expoziției Regionale de la Iași, în 1957. Până în anul 2000 pictorul a participat constant, cu lucrări de pictură și grafică la expoziții regionale și naționale. De-a lungul carierei sale de artist, Gheorghe Brădățanu „a dovedit un proteism plin de fervoare, astfel încât putea trece cu lejeritate de la o tehnică la alta...În sfera picturii s-a manifestat ca un observator atent...știe să construiască imaginea și să creeze atmosferă, să dirijeze privirea perspectival și totodată incitant...”<sup>23</sup>. Deși Gheorghe Brădățanu a fost un pictor cu participări expoziționale frecvente, până în prezent nu am identificat niciun catalog de expoziție cu tablouri de ale sale și nici alte surse din care să extragem mai multe date despre biografia sa.

În lucrarea *Roata martirilor*, pe un fond ocru-galben sunt redată, în planul inferior din stânga lucrării, trei profile stilizate de bărbați (Cat. 4). Cel din dreapta este mai bine conturat, având pe cap un fel de cușmă, nasul acvilin, pometele drept foarte accentuat, un ochi negru pătrunzător și buze proeminente. În aceeași manieră sunt redată și celelalte două personaje. Toate cele trei portrete sunt așezate pe un soclu roșu, semnificând martirajul conducătorilor răscoalei de la 1784. În dreapta tabloului, în registrul superior, pictorul plasează alte două portrete stilizate, realizate în aceeași gamă cromatică, precum fondul lucrării: ocru-galben. Terminația acestor două portrete este în registrul de jos, reprezentând o roată cu opt spițe, aluzie la modalitatea în care și-a găsit sfârșitul tragic Horea.

\*\*\*

Subiectele istorice reprezentative extrase din trecutul românesc au cunoscut un veritabil succes în rândul artiștilor, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, proliferându-se în perioada de după Al Doilea Război Mondial. Unul dintre acestea, evenimentul de răsunet european cunoscut în istoria românilor ca „Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan”, a fost abordat de pictori în momente istorice diferite. În patrimoniul Muzeului de Artă din Iași se păstrează nu mai puțin de patru lucrări conectate cu acest important subiect istoric realizate de pictorii Gheorghe Popovici, Eugen Gâscă și Gheorghe Brădățanu. Considerăm că publicarea lor împreună – ca și sistematizarea

<sup>22</sup> George Oprescu, *Artele plastice în România după 23 august 1944*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, p. 66.

<sup>23</sup> Valentin Ciucă, *Un secol de arte frumoase în Bucovina*, Editura Mușatinii, Suceava, 2005, p. 113.

datelor esențiale privind receptarea și includerea lor în cadrul unor expoziții – oferă o nouă perspectivă asupra lucrărilor unor artiști din generații diferite.



Cat. 1. Gheorghe Popovici, *Execuția lui Horea*, studiu, nr. inv. 645, ulei pe pânză, 48 x 33 cm, Muzeul de Artă Iași

Proveniență: Transfer de la Școala medie de fete din Iași, 1935.

Expoziții: *Expoziția Retrospectivă „Gheorghe Popovici”*, Muzeul de Artă Iași, noiembrie - decembrie 1969 (cat. nr. 13).

Bibliografie: Maria Paradaiser, *Gheorghe Popovici*, Iași, 1969, p. 51, pl. 13; Maria Paradaiser, *Repertoriul pictorilor moldoveni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele două decenii ale secolului al XX-lea în patrimoniul Pinacotecii ieșene*, Ed. Sedcom Libris, Iași, 2010, p. 119.



Cat. 2. Gheorghe Popovici, *Execuția lui Horea*, ulei pe pânză, 297 x 568 cm, semnat și datat dreapta jos cu roșu: „G. Popovici, 1900”, Muzeul de Artă Iași.

**Proveniență:** Tabloul a fost donat de către artist, în anul 1900, Universității din Iași, de unde a fost transferat apoi Universității din Cluj care, la rândul ei, îl transferă Muzeului de Artă din același oraș (M.A. nr. 1701), iar de aici este transferat Muzeului de Artă din Iași în anul 1957<sup>24</sup>.

**Expoziții:** Expoziția retrospectivă a Școlii de Belle Arte din Iași, 1912; Expoziția retrospectivă „Gheorghe Popovici”, Muzeul de Artă Iași, noiembrie-decembrie 1969 (cat. nr. 18).

**Bibliografie:** Octav Minar, *Pinacoteca Națională din Iași*, Ministerul Cultelor și Artelor, București, f. a., p. 51; Orest Tafrali, *Tablourile comemorative istorice ale lui Gh. Popovici*, în *Arta și arheologia*, fasc. 7-8, 1931-1932, p. 68; Gh. Agafitei, P. Comarnescu, *Gh. Popovici*, București, 1955, p. 16, 25, repr. pl. 14-17; Maria Paradaiser, *Gheorghe Popovici*, Iași, 1969, p. 3, 9, 10, 33, 34, 35, 54, 55, repr. pl. 18; Claudiu Paradaiser, *Valori ale picturii românești în Muzeul de Artă Iași*, 1970, p. 41-42, repr. pl. 26; Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în arta românească*, Editura ARC 2000, București, 1999; Maria Paradaiser, *Repertoriul pictorilor moldoveni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele două decenii ale secolului al XX-lea în patrimoniul Pinacotecii ieșene*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2010, p. 120.

<sup>24</sup> Maria Paradaiser, *Repertoriul pictorilor moldoveni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele două decenii ale secolului al XX-lea existenți în patrimoniul Pinacotecii ieșene*, Ed. Sedcom Libris, Iași, 2010, p. 120.



Cat. 3. Eugen Gâscă, *Horea și căpitanii săi*, nr. inv. 2635, ulei pe carton, 70 x 85 cm, nesemnat, nedatat, Muzeul de Artă Iași.

Proveniență: Transfer de la Oficiul Național de Expoziții, 1982.



Cat. 4. Gheorghe Brădățanu, *Roata martirilor*, nr. inv. 2606, ulei pe lemn, 35 x 29 cm, semnat dreapta jos, cu alb: „Brădățanu Gh”, Muzeul de Artă Iași

Proveniență: Transfer de la Consiliul Culturii și Educației Socialiste, 1981.

THE 1784 UPRISING LEAD BY HOREA, CLOȘCA AND CRIȘAN REPRESENTED  
IN THE ROMANIAN PAINTING OF THE ART MUSEUM IN IAȘI

(Abstract)

*Throughout time, historical facts and events have been subjects of inspiration for many artists, especially painters. This was also the case for the historical event of 1784 – the uprising led by Horea, Cloșca and Crișan. The three leaders of the 1784 uprising were even portrayed by painters contemporary with the event, and later by artists from different generations, including Gheorghe Popovici, Eugen Gâscă, or Gheorghe Brădățanu. This article analyses the works of these painters who addressed the theme of the 1784 uprising and whose works are in the heritage of the Art Museum in Iași.*